

**Народно читалище „Христо Смирненски-1904”
гр.Ветрен обл.Пазарджик**

Ветрен

**Историческо минало и участие в национално -
освободителните борби**

**„Мой Ветрен, мое родно село,
моя стряха във разцъфналото Средногорие,
рожба на минавал главен път,
а по него твоята история”.**

Ветрен е село със стародавни традиции свързани с богато историческо минало.

Минало, в което се чуват тропота на керваните по древния Римски път, място където се е извисявал меча на Самуила над Ромеите, люлка на народния закрилник Страхил войвода. От тук започва политическия път на големия син на българското село, реформатора Александър Стамболийски.

Ветрен е откърмило много будни борци за църковна и национална независимост и е дало свидни свои жертви.

Вярата е крепяла ветренци през годините, за което говорят четирите махленски църкви и седемте параклиса, построени и пазени от цялото население още в началото му. Надеждата и традициите заемат все по-важно място в живота им и съграждат голяма общоселска църква. Времето по-нашите земи се е отличавало с бурни и сложни събития, които са дали своя отпечатък и до днес. Много от тях са забулени и забравени във времето и са превърнати в мит и легенди, но народната памет е по-силна от времето. Историята е запазила и съхранила не малко имена и събития. Знаем, че миналото са корените на настоящето и за да са живи те трябва да не се забравят, помнят и предават на пред.

Ветрен е прикътано в полите на Ихтиманска средна гора. Разположено на два живописни хълма, като венец отворено на изток, разделено от дълбока долина. Изложено на много слънце, дивна природа и ведро синьо небе. Намира се на 360 м над морско равнище. Някои го намират, като под балканско, пътно-долинно, гранично село, поради своя характер. Мястото на прохода „Паланката”-„Траянова врата”, забулени във гъсти гори /особено в миналото/ откриват разкошна гледка на изток към плодородна Тракия и високите сини планини на Родоп.

От Ветрен започва Горно-Тракийската равнина. Това място е събуждало възторга у много пътешественици, които са описали красотата му. Климата със западния вятър и усилващия се вечерник на изхода на прохода, като фуния са постоянни и дават още в началото името, което се е запазило и до днес. Ветрен се среща и с други имена: Хисарджик, Дервент Ескикьой, Ново село, Просека, Ветрени.

То възниква след падане на България под турско робство в 1329 година. През 1403 година турския султан Мохамед I създава така наречените дерванджийски селища и паланки със султанската „Танизма“-султански указ.

Създадено като дерванджийско селище на главния „диагонален“ път свързващ западна и централна Европа с Ориента. Като най –прав, къс и пряк път минаващ диагонално на Балканския полуостров е пътя „Траян друм“.

Разстоянието Виена - Цариград е 981 км .Ветрен отстои на еднакво разстояние между изтока и запада. Като дерванджийско селище по това време възниква и Вакарел и Момина Клисура.

Местността „Паланката“-750 м над морско равнище има важно стратегическо – пътно, кръстопътно месторазположение, както и селото. Те са имали за задача охрана на пътя и всичко преминаващо по него – поща, пощенски услуги, кервани с товари, търговия, войска и други пътници. Турските власти са имали нужда от този път „По това време други по-преки съобщения е нямало“, затова те са го укрепили и грижели добре за него.

На Паланката построили турска стражева охранителна кула с теке и станция. Такава на изток имало чак в Пловдив, а на запад във Вакарел. Кулата била със размери 40/40, стени високи 5м и дебели 3м с турски охранителен отряд. Нарекли я Хисарджик. А на изток създали дерванджийското село Ветрен. Жителите му заедно с турските стражи е трябвало да охраняват пътя от разбойници, да конвуират керваните, да осигуряват храна, пренощуване на пътниците и да хранят добитъка им със сено и зоб. Да им бъдат в услуга, особено на царските хора.

За целта в селото се построяват гостоприемници, ханове и кръчми за тях. Най-уредения, богат и голям хан е бил Копановия, малко по-нагоре се на -мирал Чавдаровия, а на горния край на селото Бонджовия и Петкиния хан.

Историята на Разпоповия род – разпопения поп, изгубеното в нощта момче, което става след това дипломат и голям banker. Всичко това е отразено в книгата на Стоянка Христович „Bankera“.

Като дерванджийско селище Ветрен е било освобождавано от турските власти от някои данъци и повинности. Имало право свободно да изповяда на славянски своята християнска религия, да строи църкви. Всяка махала, а те били четири е имала такава: „Св.Илия“, „Св.Никола“, „Св.Тома“ и „Св.Богородица“ и седем оброчища: „Петрова черква“, „Св.Троица“, „Св.Никола“, „Св.Кирик“, „Св.Илия“, „Св.Георги“ и „Св.Марко“.

Свещениците са се учили в Славянско богослужение в София. През 1840год. е построена голяма общоселска районна църква , която по време на Априлското /Средногорско-Родопско/въстание е била опожарена от турците, но от 1894-1897 година възстановена, осветена и действаща до днес. Първата училищна сграда от 1840 год. е построена към църквата с учител Стоян Кратовеца – шивач и църковен певец. След Априлското въстание до осветяването освен като училищна сграда е била и църква. Пред 1880година е изградено централно районно училище. През 1921година са построени началните училища в Баира и Деремехала ,а от 1932-1933г. прогимназията. В централното училище от 1898-1900год. е учителствал Александър Стамболийски. Тук той среща Милена Даскалова за която по-късно се оженва.Свой дял в културното развитие на Ветрен има както родното училище, така и народното читалище – два института вървели ръка за ръка още от своето възникване в борбата за духовно извисяване на българския народ. Значителен принос в това отношение за ветренското население има неговото читалище.

Рождената дата на Читалището датира от 1880 год. Свѣдение за това дава учителят Стефан Карчев, като председател на същото. Първоначално името му е било „Пчела”, а по- късно то приема името „Развитие”, „Плодовита лоза”, а в 1900-та година „Княз Борис Търновски”.Активният читалищен деец Иван Топузов, който по-късно напуска Ветрен, предлага читалището да приеме името „Ламартин”, който се е лекувал във Ветрен, с цел да се установят след това контакти с потомците му във Франция. Официално основите на Читалището се поставят през 1904 година, когато се избира и неговия първи управителен съвет от будни ветренци, а именно учителят Борис Мартинков-Председател, Тома Лютаков-секретар и членове:Димитър Чавдаров, Никола Дишков, Никола Попов и Стоян Разпопов. Броят на членовете учредители е 42-ма. Първите председатели на читалището, допринесли за неговото развитие и утвърждаване са авторитетни учители и други дейци, като споменатите вече Борис Мартинков от гр.Велес /Македония/, Никола Попдимитров също учител, Стефан Карчев- учител, участник в Кресненски-Разложкото въстание, Александър Лапардов- земеделец, Свещеник Васил Банкин и др.

През годините и по настоящем Читалището ни развива широка обществено просветна, културна, организационна, библиотечна, художествено-творческа , информационна дейност и е-услуги по Програма „Глобални библиотеки-България”. Изградените към него състави печелят редица призови места в района и страната. Библиотеката разполага с над 15600 тома литература от всички отрасли на знанието. Книжовността на един народ е най-голямото му духовно богатство, тъй като в нея се съхраняват и предават от поколение на поколение историческата му памет, житейският му опит и нравствените му добродетели, знанията натрупани през вековете, стремежите му за по-добър и справедлив живот.

Земеделската банка през 1942 година построява Винарската изба , а моста към нея е построен през 1925год. Селото е водоснабдено от местни водоизточници през 1928 година. Електрифицирано е през 1936 година. Ветренци са едни из между най-будните в Пазарджишко и района за което свидетелстват и много данни в архивите. Пазарджик възниква през 1485 година.

Поминък и нрави на хората

Сведения за тях намираме във описанията на пътешествениците минали по нашите земи. В тях те се описват като хора открити, дружелюбни, честни и трудолюбиви. Уважаващи свещениците си и християнската религия. Зачитащи родителите, семействата и жените си. Занимавали са се с земеделие и животновъдство/трябвало е да хранят семействата си и пътниците/ и доходоносно лозарство и винарство. Природно-климатичните условия благоприятстват отглеждането на лозята. Сравнително мекия климат осигурявал презимуването им, а достатъчно слънчеви дни дават възможност за добро обагряне, натрупване на захари и узряване на гроздето, което е гаранция за добро вино. Бога на виното е бил много почитан от винарите. Най-разпространен сорт това е „Памид” той е от времето на траките и е толкова стар, колкото е старо и населението на траките. Подходящ за прясна консумация и за червени и бели вина и за това Ветрен се слави с тях. Енолозите все още водят спор дали винен или десертен сорт е памида. С идването си на Балканите , турците донасят различни овощни видове и гроздето „Афуз”. По настоящем обработваемата земеделска земя възлиза на 31 хил.дка, а горите на 13 500дка.

Какво знаем за „Траян друм”

Това е най-големия Римски паметник заедно с „Траянова врата”. Те се преписват на Римския император Траян ,властвал от 97-117г.от н. е. Изграден и постлан с каменни плочи, повдигнати на средата и е бил широк 6 метра. Съоръжен с необходимите стражеви кули, мостове, арки и станции, римляните са били големи строители. Използвали са местните траки за построяването на много градове и военни гарнизони. Използвали са много успешно строителна техника и машини за онова време. Охранявали и поддържали добре пътя „Траян друм”, който достига своя връх през IV век. Римляните са построили Сердика, Никопол, Еркос, Пълдин. Разширили са и са достроили Филипополис, Кабиле и два моста на р.Дунав.

Пътят е служил не само на римляните, а и на византийците и турците и други народи, та дори и днес 2000 години от тогава.

Траянова врата – порта Траяна - 850 м.над морско равнище, разделя Тракия от Илирия. Това е теснина състояща се от две кули между които от двете страни се издига и препречва пътя огромна дебела стена и голяма врата висока 16 м и широка 10 м, пред която винаги имало стража. Траянова врата е била действително една грамадна арка привличаща вниманието и събуждаща възхищение от това крупно пътно-военно съоръжение по онова време. В същото време това е най-красивата част на целия път, подклаждащо фантазията на редица пътешественици. Свидетел на много исторически случки и събития.

Западно от село Юнаците се е намирал Траян град , рожба на Траян. В местността „Керемит пара”/не нашта / са намерени монети и мраморно – керемични плочки на римския император Траян. На изток , където пътя пресича р.Тополница се е намирал „Траян мост”.

Траките

Нашите земи далеч преди турското робство са били обитавани от траките, след туй идват римляните, прабългарите, славяните. Времето на траките датира от 10 век пр.н.е.

Това са били тракийски племена/около 22/ от илири, серди, одриси, драговичи и още др.тракийски племена. Те са воювали по между си и не са могли да образуват държава. Такава за кратко е образувана при цар Котис и Терес. Бесите са обитавали горното течение на р.Марица и са образували един много голям град Бесапара, който се е намирал южно от днешния Пазарджик.

През IVвек македонския цар ФилипII възползвайки се от размириците и разделението на траките ги побеждава и се настанява на техни земи. Той изгражда гр.Филипополис.

Александър Велики син на Филип II остава под тези земи до началото на III век пр.н.е., когато идват римляните и завладяват македонския цар. Римляните завладявайки тракийските земи образуват две провинции Тракия и Мизия. Римската държава е една много силна и добре организирана и години на ред господства по нашите земи. По – късно при упадъка на Римската империя в 395 година и по времето на великото преселение на народите тя се разделя на две. Западна римска империя със седалище Рим и източна византион –Византия. Германските племена водят битки и закриват западната римска империя, докато Византия воюва със славяните,а по-късно и с българите и се запазва дълго време тук. През 660 година идват прабългарите

и със славяните организират в 681 година от хан Аспарух славяно-българска държава.

Стари тракийски селища

На 4,5 километра югоизточно от Ветрен се е намирал римския кастел „Асар дере” на Траян друм. Това е крепостта „Лизе” по обозначеното от френския пътешественик Ами Бое. До него е имало голямо тракийско селище достигащо на юг чак до изворите „Тикера” и „Орешкова могила”.

Друго голямо старо тракийско селище е на 3 км северозападно от Ветрен- това е „Юрта” и „Балабана”. То е било и в периферията на „Асар дере”. Открити са много делви, зидани гробове и църкви. Не далеч от селото западно е била крепостта „Градището” между селското и сидоското дере. Това е крепост с размери 120/50м с външни стени дебели 1.80 и вътрешни стени 1.20дебели от бял и червен хоросан. На местността „Кюнка” е имало водосточна тръба , която е снабдявала крепостта и Траян друм с вода. От горните стари тракийски селища е образувано новото селище Ветрен. То е чисто българско селище, няма турци. Запазило се е от погърчване и потурчване във времето. По време на турското робство не се е разпръснало на махали , като Вакарел и др. Дервенджийството е било тежка и опасна работа. Живота им е бил изложен винаги на смърт. Въпреки, че по закон са имали право и са носили оръжие.

Стари ветренски родове, кореняци са : Петкинци, Банкинци, Василовци, Углешовци, Лютаковци, Табаковци, Маргитинци, Адовци, Мушовци, Добревци и др.- 85 рода по Батаклиев. Преселници: Попадийни от село Червен бряг Дупнишко, Чавдарови от Ихтиман, Даскалови и Попови от Кратово Македония, Шопови от Шоплука, Васелички от Долна Баня, Сестримските от Сестримо, Костенските от Костенец, Байловите от село Байлово Софийско.

Изселници – Никола и Велчо Ангелови, Шантови, Стари павлови/Кежови/ в Пазарджик и други места в окръга и страната. През 1920 година по време на филоксерната криза от селото са се изселили 35 къщи в Житареве Бургаско. Общо изселени къщи от Ветрен възлизат на 200 .

По говор, етнос и носия Ветрен се отнася към Западното българско население – Ихтиманско и Самоковско. Река Тополница и р. Марица е разделителната линия между източното българско население и югозападното.

Дълго време прохода е изпълнявал своето предназначение за предотвратяване и закрила от разбойничество. Разцвета достига през 14 и 15 век. Какво ли не са видели и преживели ветренци.

В по-късно време започва упадък и разложението на турската империя. Причини за това са постоянните войни, които Турция води с поляци, унгарци, австрийци, руси, италианци и др. Турската империя заема целия Балкански полуостров и стига чак до Кавказките планини. През 1638 година Турция води война с Австрия и тази война взема цвѳта на елитните турски войски. От Пазарджик тръгват 700 войника и нито един не се завръща жив. Появата на холерата и чумата и други опасни епидемии отслабват държавата. В един момент се оказва, че в Турция няма достатъчно мъже да попълнят армията. Турците са хора със слаба работоспособност и господарска психика, докато българите ги описват като силно дисциплинирани и мотивирани хора. Русия воюва 12 пъти с Турция.

Проливите Босфора и Дарданелите са ключово място на Мала Азия, Близкия Изток и Африка и великите сили предпочитат да бъдат в техни ръце.

Отслабването на властта поражда разбойничеството и ограбването по пътя. То придобива застрашителни размери. Тук на „Паланката” са идвали разбойници от Молдава, Унгария, Трансилвания да убиват и ограбват в теснините пътниците. По късно дори турските стражи са се съюзявали със разбойниците. По селата имало полски разбойници /кърджалии/, а по гората даали. Не далеч от Паланката има една местност „Мъртвилото”, където са убивани пътниците. От тях страдало местното население. Турските власти отменят дервенджийството през 1840 год. и охраната на прохода се поверява на редовна турска войска.

Хайдутството е закрила за местното население. Страхил войвода от Ветрен, байрактар, Атмаджа /ястреб/ от Мало Конаре. Предвожда ли са многобройна дружина. За тяхната закрила и

храброст народа е създал много песни. В нашия край имало и други войводи- КараНикола, Киро Пазарджиклийчето и др. При този хаос, несигурност и опасност редица пътници се страхували да минат през Паланката. Предпочели пътя през Момина Клисурата „Капуджик дервент“. Той се охранявал от редовна турска войска. Така постепенно с времето пътя затихва , а по-късно и напълно отпада. Навлизат нови социално икономически отношения – началото на капитализма. През 1873 година австрийския барон Хирш построява железопътната линия Цариград- Бельово – западната граница на Румелия. След Освобождението през 1888 година свободна България построява пътя до София. Пътят се измества от Пазарджик през Момин Проход „СолуДервент“. Така пътят през Паланката отпада и се насочва по новото трасе след 1912 година. За прохода и Траян друм има запечатано едно велико събитие. България пада под византийска власт през 1018 година , с падането на последното западно- българско царство на Самуил.

Трябва да отбележим ,че между цар Самуил и византийския император Василий II-българоубиец, пленил и ослепил 14 хиляди български войници е станало голямо сражение тук в прохода „Траянова врата“ Паланката, р. Яворица на 17 .VIII. 986г.

Цар Самуил причакал в този проход връщайки се от към София Василий II и му нанесъл неочакван съкрушителен удар. Поражението било пълно. Императора едва успял да се спаси жив по странични пътеки изведен от арменска конница. В български ръце пада императорската палатка, съкровища, провизии и оръжие, трофеи. За славната Самуилова победа има много книги, където детайлно се описва тази битка. Тази срамна за византийския император случка е описана дори от византийския поет Йоан Геометър.

Пътешественици през Траян друм

След възприемане на Славянската азбука и писменост и покръстването на българите от цар Борис I изпраща Славянските братя Кирил и Методий за Великоморавия по пътя през Траянови врата – 862/863 година. По късно техните ученици прибирайки се

за Преслав също минават по този път. От тук са минавали богомили, кръстоносци, царе, императори, войски и държавници. Българския цар Иван Асен II, Михаил II, Константин Тих, Георги Тертер, Иванко, Калоян и др. български владетели. Ценни сведения за нашия край дават редица видни пътешественици и следователи Герлах, Ремберди, Ламартин, Иречик и др., както и от нашите местни будни българи от селото. Георги Лютаков, Стефан Карчев, поп Константин пишат история за Ветрен, които по неясни за нас причини не са стигнали до нас.

Априлско въстание

Ветрен взема активно участие в Априлското въстание. Като хора живеещи на главния път са чували и знаели за движението на апостолите, за бунтовническите чети, за организиране на народно въстание за Освобождението от турско робство. Калугеровския манастир е бил център на революционна дейност в нашия край с организатор Теофил Бейков. В селото е създаден революционен комитет на който присъствал Георги Бенковски. Той бил доведен от Митър Куманов. Комитетът бил в състав: Васил Ташенин, Георги Бельовски, Георги Лютаков/поборник/, Петър Лютаков, поп Петър Атанасов, Стефан Адов и Пейо Чавдаров в чиито дом Бенковски е пренощувал. При създаване на комитетът е присъствал и учителя Георги Чолаков. Представители на Оборище са били: Георги Лютаков, Георги Бельовски, поп Димитър Марков и Цветков. Задачата на комитетът и на въстаниците е прекъсване на телеграфната връзка Пазарджик – Ихтиман. Четиридесет човека предвождани от Георги Бельовски и Пено Караджов заминават при Бенковски на Еледжик. Старците, жените и децата напускат селото и се укриват в гората. Въстанието започва, пламва цялото Средногорие. Ветренските въстаници са нападнати от редовен башибозук начело със Хасан паша идващ от към Ихтиман. Защитата не е могла да отстои на нападението на турската войска. По улиците на селото и около него са убити 18 човека и седем ранени. Църквата и двеста къщи са опожарени. Хасан паша търси побудителите – една стара жена ги издава. Комитетът е заловен.

Изпратен е в затвора в Пазарджик, а след това в затвора в Пловдив. Връщат ги в София да ги съдят и след време ги амнистират и освобождават. Георги Лютаков е изпратен на заточение в Мала Азия – град Заливка. След Руско-Турската война съгласно Санстефанския договор е освободен. По време на въстанието и разгрома му англичанина д-р Лонг се е грижил за пострадалите семейства и населението на селото.

Ветрен взема активно участие и в събитията на 9-ти юни и 23.IX.1923 година. При тях са загинали 10 човека. Участниците в Отечествената война 44/45г. във двете фази са 146 човека. 18 човека са убити. По настоящем от ветераните са останали трима живи- Крум Николов Сираков, Борис Етов и Никола Станчев. Като участник доброволец пада убит и патрона на нашия клуб Петър Зарчев на 14.11.1944 година при боевете при Страцин.

Дълбок отпечатък върху историята на селото остава столетника и участник в Кресненско-Разложкото въстание от лятото на 1878 г. учителя и общественик Стефан Карчев. Бяга от Македония, учителства в Славовица, учител е бил на Александър Стамболийски. Описание на жизнения път – жена, деца ,изневяри, раздяла. Учителства във Ветрен. Учи хората на практическо земеделие, пръв пръска лозята със син камък. Срещата с Александър Стамболийски у Петкини и погребението на Стамболийски.

От особено значение и важност е посещението на българския Патриарх на българската литература Иван Вазов. Той отразява първата за Нова България Сръбско-Българска война с активното участие на ветренци от нашето село. За него тази победна война по героизъм се равнява с Шипка. Ако нямаше победа в нея, нямаше да има България. С нея България се утвърждава в Европа и света. Кое я налага – Съединението. Българите се надигат като един да съберат в една държава две от разпокъсаните ни части на Отечеството. Съединението за пръв път става не само против волята на вековния поробител и великите сили , а и против волята на Освободителката Русия.

По време на военните маневри и създадените комитети Съединението става на 8 септември 1885 година. Турция протестира пред великите сили. Струпва войски на българската граница. България обявява мобилизация и също струпва войски

на границата. В това време сръбското правителство възползвайки се от тежката ситуация и международните отношения, подготвя нападението на България. Австро-Унгария подстрекава Крал Милан , за да отклони вниманието, завладените от нея сръбски земи. Тя отпуска на Сърбия за войната 25 милиона динара. Сърбите били сигурни в лесното завладяване на българските земи. Всички военни наблюдатели и стратегии били убедени в победата на Сърбия. Александър III изтегли от България кадровите военни обучаващи нашата армия. Така България няма висши военни кадри. На 2 ноември 1885год. под предлог, че се нарушава равновесието на Балканите сръбския Крал Милан обявява война на България. Главните сръбски сили се насочили по поречието на р Морава към София, а други части влезли в Северозападна България и обсадили Видин. Сръбската войска била спряна западно от София при село Сливница в Драгоманския проход от прехвърляната от турската граница българска войска. За няколко дни българите отблъскват и разбиват сърбите при Пирот, откриват пътя към Ниш и Белград.

За да спаси от пълно поражение и погром и срама на сърбите Австро-Унгария и великите сили спират българската войска. Така България остава обединена. Сръбското правителство и военните наблюдатели не взели под внимание един много важен факт- обстоятелството –големия исторически подем на целия български народ за защита на съединението и запазване целостта на Отечеството. Младата българска армия командвана от младите капитани сломява агресора със старите сръбски генерали.

За една нощ войната превърна в храбри войни българските селяни, занаятчии изтръгнати от земята и нивите, и дюкяна и с героизма поставя на колене Крал Милан и неговите покровители. И днес в центъра на Пирот има построен паметник за убитите сръбски войници, които жали Сърбия, а българите за тях са завоеватели, агресори, вандали. Истината е показана в историята и съхранена в паметта на народа.

Повече от един век измина от тогава и онова, което силно впечатлява , е че след тези победи имената на нашите предци ветренци, воювали, а някои пролели и кръвта си за постигане на национален идеал тъне в забрава.

Ветрен не е отредило място на тези герои, няма паметник, няма истината, няма имената им в центъра на селото. Макар те дълбоко да са се вградили в паметта на семействата и близките им. С написването на разказа „Иде ли” Иван Вазов им издига паметник, който вечно ще се помни и вижда.

По време на Балканската война през 1912 година са загинали от 22-ри тракийски полк двама войника. А по време на Междусъюзническата война имаме загубени 45 човека. Като от тях убити от турците трима войника и седем умрели, от сърбите 19 убити и 13 умрели, от гърците 5 човека. За периода през 12/13г. техния брой възлиза на 47 души.

През периода 1915/19 година са убити 65 войника, безследно изчезнали 17 войника, умрели от болести 38 войника. Като цяло за периода 1912/1919 година общите загуби за това време са около 180 души.

За увековечаване паметта на падналите жертви, признателното ветренско население съгражда паметник в центъра на селото, на чиито мрамор от четирите страни са изсечени имената на тези герои. За да напомнят на бъдещите поколения, че те са отдали най-скъпото от себе си - живота пред олтара на Отечеството. Паметника е осветен и открит официално на 16 01.1925 година.

Ние като тяхни потомци трябва да знаем, да тачим, почитаме и скърбим за тях и да не ги забравяме.

Българио, за тебе те умряха!